

ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՆՑՅԱՆ

ԵՐԿԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

II

Նվիրվում է

Վանցյանների գերդաստանի
արժանավոր ներկայացուցիչներ,

Հայրենական մեծ պատերազմի մասնակիցներ՝

Գրիգոր Պարույրի Վանցյանի

(ծնվ. 25.12.1922թ., գ. Բեժանո,
մասնագիտությամբ՝ մեխանիկ)

և

Լորենց Պարույրի Վանցյանի

(ծնվ. 28.04.1924թ., գ. Բեժանո,
մասնագիտությամբ՝ պանրագործ,

ԽՍՀՄ Աշխատանքային կարմիր դրոշի շքանշանակիր,

ԽՍՀՄ Ժողովրդականության ցուցահանդեսի
ոսկե և արծաթե բազմակի մեդալակիր)

ՀՈՐԵԼՅԱՆՆԵՐԻՆ

Посвящается

ЮБИЛЕЯМ

Достойных представителей семьи Ванцьянов,
Участников Великой отечественной войны

Григора Паруйровича Ванцьяна

(родился 25.12.1922г., с. Бежано, механик по профессии)

и

Лоренца Паруйровича Ванцьяна

(родился 28.04.1924г., с. Бежано, сыродел по профессии,
орденоносец Трудового Красного Знамени СССР,
золотой и серебрянный многократный медалист
Выставки достижений народного хозяйства СССР)

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК РА
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ**

ФОНД “ПОДДЕРЖКА ДЖАВАХКУ”

**ЛИТЕРАТУРНЫЙ ФОНД
“БРАТЯ АРМЕН И ТАТУЛ ГАРСЛЯНЫ”**

ГРИГОР ВАНЦЯН

**СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ
В ДВУХ ТОМАХ**

**II
ТОМ**

ЕРЕВАН 2016

6069

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

«ՋԱՎԱԽՔԻՆ ԱԶԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ» ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

«ԱՐՄԵՆ ԵՎ ԹԱԹՈՒԼ ՂԱՐՍԼՅԱՆ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐ»
ԳՐԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՆՅՅԱՆ

ԵՐԿԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ
ԵՐԿՈՒ ՀԱՏՈՐՈՎ

II

ՀԱՏՈՐ

ԵՐԵՎԱՆ 2016

ԽԱՐԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Աշոտ Մելքոնյան
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս

Սեյրան Վանցյան

Վահագն Սարգսյան
Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

Վահե Սարգսյան
Պատմական գիտությունների թեկնածու

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Ашот Мелконян
Академик НАН РА

Сейран Ванцян

Ваагн Саркисян
Кандидат филологических наук

Ваге Саркисян
Кандидат исторических наук

Գիրքը հրատարակվում է
«Արմեն և Թարուլ Ղարալյան եղբայրներ»
գրական հիմնադրամի
(բարերար՝ Արմեն Ղարալյան)
և
«Զավախքին աջակցություն» հիմնադրամի
(բարերար՝ Սերգեյ Վանցյան)
նյութական միջոցներով

Книга издается финансовыми средствами
Литературного фонда
“Братья Армен и Тамул Гарселян”
(благодетель Армен Гарселян)
и
Фонда “Поддержка Джавахку”
(благодетель Сергей Ванцян)

ՀՏԴ 811.19
ԳՄԴ 81.2Հ
Վ 228

**Գիրքը հրատարակության է երաշխավորել ՀՀ ԳԱԱ
պատմության ինստիտուտի գիտական խորհուրդը**

**Книга издается по рекомендации научного совета
Института истории НАН РА**

**Ժողովածուն կազմել և հրատարակության է պատրաստել
Վահե Սարգսյանը**

**Сборник составил и подготовил к изданию
Ваге Саркисян**

Վանցյան Գրիգոր

Վ 228 Երկերի ժողովածու երկու հատորով: Հատոր II/ Գրիգոր Վանցյան:
Կազմ. Վ. Սարգսյան.- Եր.: «Գրական հայրենիք» ՓԲԸ («Հայաստան»
հրատ.), 2016, 568 էջ:

Григор Ванцян: Собрание сочинений в двух томах, том II:
/Составитель: В.Саркисян Ер.: ЗАО “Гракан айреник” (изд.
“Айастан”), 2016, 568 стр:

Հատորում ամփոփված են անվանի լեզվաբան, հայագետ **Գրիգոր Վանցյանի (1870-1908 թթ.)** «Պատմական քերականության արեւելահայ լեզուի» (1906), «Դպրոցական քերականություն» (1906), «Գրպանի ուղղագրություն» (1914), «Հայոց պատմություն» (պատկերազարդ) (1908), «Հայ-լեզու պատկերազարդ ալբրենարան» (1907) գրքերը: Հեղինակի գործերի առաջին համահավաք ժողովածուն է: Նախատեսված է պատմաբան-ազգագրագետների, լեզվաբանների, ինչպես նաև ընթերցասեր լայն շրջանների համար:

В томе обобщены следующие книги известного лингвиста, армяноведа **Григора Ванцяна (1870-1908)**: “Историческая грамматика восточно-армянского языка” (1906), “Школьная грамматика” (1906), “Карманное правописание” (1914), “История Армении” (иллюстрированная) (1908), “Армянский язык” (иллюстрированный букварь) (1907). Первое целостное собрание трудов автора предназначено для историков-этнографов, лингвистов, а также широких кругов любителей чтения.

ՀՏԴ 811.19
ԳՄԴ 81.2Հ

ISBN 978-5-540-02371-9

© «Չավախքին աջակցություն» հիմնադրամ,
«Արմեն և Թաթուլ Վարսյան եղբայրներ» գրական հիմնադրամ, 2016
© Фонд “Поддержка Джавахку”, литературный фонд
“Братья Армен и Татул Гарсляны” 2016
© Վահե Սարգսյան, կազմ., Ваге Саркисян, составитель, 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐԵՒԵԼԱՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ.....	7
Առաջաբանի տեղ.....	9
Գլ. I. Մարդկային լեզուի ծագումը.....	11
Գլ. II. Հնդեվրոպական լեզուներ և նախահայերէն.....	21
Գլ. III. Արեւելահայ բարբառների ծագումը.....	36
Գլ. IV. Արարատեան բարբառի մի բանի յատկանիշները, հնչիւններ.....	47
Գլ. V. Արեւելահայ լեզուի պատմութիւնը.....	51
Գլ. VI. Ներսիսեան դպրոց.....	55
Գլ. VII. Մամուլ.....	84
Գլ. VIII. Լազարեան ճեմարան.....	88
Գլ. IX. Դորպատ.....	95
Գլ. X. Նամակներ.....	108
Գլ. XI. Աշուղներ.....	114
Գլ. XII. Կրօնական հրատարակութիւններ.....	120
Եզրակացութիւն.....	128
Գլ. XIII. Գրաբարի ծագումը.....	132
Գլ. XIV. Կենդանի լեզու էր արդեօք գրաբարը.....	155
Գլ. XV. Հնչմունք եւ գիր.....	161
Գլ. XVI. Լեզուի էստետիքան.....	169
Գլ. XVII. Լեզուի զարգացման օրէնքը.....	195
Գլ. XVIII. Օղի նոսրութեան օրէնքը.....	204
Գլ. XIX. Շեշտի եւ աճման օրէնք.....	211
Գլ. XX. Արեւմտեան եւ արեւելեան լեզու.....	218
Գլ. XXI. Բարդութիւններ եւ ածանցներ.....	222
Գլ. XXII. Դերանուններ եւ նրանց սեռը.....	240
ԴՊՐՈՅԱԿԱՆ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.....	255
Նախադասութիւն.....	258
Նախադասութեան տեսակները.....	260
Կէտադրութիւն.....	263
Բառ, վանկ, հնչիւն.....	264

Պարզ, բարդ և ածանցեալ բառեր.....	266
Խօսքի մասերը կամ մասունք բանի.....	267
Գոյական անուն.....	268
Թիւ.....	268
Սեռ.....	269
Հոլով-հոլովում.....	269
Որոշման յօդ.....	276
Ածական անուն.....	278
Թուական անուն.....	280
Դերանուն.....	281
Դերանունների հոլովումը.....	284
Բայ.....	287
Դերբայ.....	290
Մակբայ.....	304
Շաղկապ.....	305
Միջարկ կամ ձայնարկ.....	306

ԳՐՊԱՆԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.....307

ՀԱՅՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԾԽԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ.....339

Ուսուցիչներին.....	341
Հայերի ծագումը.....	343
Հայ-ազգի ծագումն ըստ աւանդութեան.....	345
Հայկի յաջորդները մինչեւ Արամ.....	347
Արամ Նահապետ.....	349
Արա Գեղեցիկ.....	350
Պարոյր Հայկազն.....	352
Հրաչեայ.....	352
Տիգրան Ա. Երուանդեան.....	354
Տիգրանի յաջորդները.....	356
Մակեդոնեան-Սելեւկեան իշխանութիւն.....	357
Երկրորդ շրջան	358
Արշակունիք Հայաստանում.....	359
Վաղարշակի հաստատած կարգերը.....	361
Արտաշէս Ա.....	565

Տիգրան Բ.....	362
Արտաւազդ.....	367
Արզար.....	369
Անանուն.....	371
Երուանդ.....	371
Արտաշէս Բ.....	372
Հերանոս հայոց կրօնը.....	381
Երրորդ շրջան. Քրիստոնէութեան մուտքն Հայաստան	
Տրդատ եւ Ս.Գրիգոր Լուսաւորիչ.....	383
Տրդատի յաջորդները.....	387
Վռամշապուհ եւ տառերի գիտը.....	390
Վռամշապուհի յաջորդները.....	392
Առաջին կրօնական պատերազմ.....	393
Վասակի դատաստանը.....	399
Վահան Մամիկոնեան.....	400
Չորրորդ շրջան	
Արաբաց արշաւանքները եւ Բագրատունիք.....	403
Բագրատունիք, Աշոտ Ա. Թագաւոր.....	407
Սմբատ Ա.....	408
Աշոտ Երկաթ.....	410
Աբաս, Աշոտ Գ. Ողորմած, Սմբատ Բ., Գագիկ Ա.	411
Անի.....	413
Յովհաննէս-Սմբատ եւ Աշոտ.....	415
Գագիկ Բ.	417
Մասն երկրորդ	
Ռութինեան իշխանութիւն.....	420
Թորոս Ա.	421
Թորոս Բ.	423
Մլէհ.....	425
Լեւոն Բ. Թագաւոր.....	426
Զապէլ եւ Փիլիպպոս, Հեթում Ա., Լեւոն Գ.	430
Լեւոն Գ.	432
Հեթում Բ., Լեւոն Գ. Օշին, Լեւոն Ե.	433
Օշին.....	436
Լուսինեան թագաւորներ.....	437

Լեւոն Ջ.....	437
Հայաստանի դրութիւնը Բագրատունեաց անկումից յետոյ.....	440
Թաթարաց արշաւանքը.....	441
Լէնկթնուր.....	443
Օսմանցիք եւ պարսիկները Հայաստանում.....	444
Շահ-Աբասի արշաւանքները.....	445
Էջմիածինը վերստին հայրապետանոց.....	448
Ղարաբաղի մէլիքները եւ Դաւիթ Բէգ.....	450
Հայերի գաղթը.....	453
Լեհաստանի հայերը.....	455
Հնդկաստանի հայերը.....	458
Ռուսաստանի հայերը.....	460
Պարսից նոր յարձակումները.....	463
Պօլօժենիէ, դպրոցներ, մամուլ.....	464
Հայերը Թիւրքիայում.....	469
Կաթուիկ հայերի խնդիրը.....	471
Բողոքական հայերի խնդիրը.....	473
Սասունի ջարդը եւ քննիչ յանձնաժողովը.....	481
Զէյթունի անցքերը.....	482
Կովկասեան անցքեր.....	484
Մամուլի կարծիքը	
Պատմական քերականութիւն արեւելահայ լեզուի.....	488
ՀԱՅ-ԼԵՋՈՒ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ԱՅԲԲԵՆԱՐԱՆ.....	491
Հավելված.....	556
Գրիգոր Վանցյանի հրատարակած գրքերը.....	559

ԳՐԻԳՈՐ ԽԱՉԱՏՈՒՐԻ ՎԱՆՅԱՆ

ԵՐԿԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԵՐԿՈՒ ՀԱՏՈՐՈՎ

II

ՀԱՏՈՐ

ГРИГОР ХАЧАТУРОВИЧ ВАНЦЯН

СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ

В ДВУХ ТОМАХ

II

ТОМ

На армянском языке
Ереван “Айастан” 2016

*Հրատ. խմբագիր՝ Վահագն Սարգսյան,
Համակարգչային մակետը՝ Տաթևիկ Գրիգորյանի
Կազմի համակարգչային ձևավորումը՝ Սոնա Մադաթյանի*

*Հայրորների կազմերի վրա
Գրիգոր Վանցյանի դիմանկարը՝
Արմեն Վանցյանի*

Տպագրությունը «Եգեա» տպագրատան

Ստորագրված է տպագրության՝ 22.01.2016թ.:
Ծավալը՝ 45.5 տպ. մամուլ: Չափսը՝ 60X84 1/16:
Տպաքանակը՝ 400:

Գինը՝ սլայմանագրային:

«Հայաստան» հրատարակչություն. Երևան, Իսահակյան 28: